
Pierre Vago

LE CORBUSIER

A Holnap Kiadó *Az építészet mesterei* sorozatának keretén belül, kissé eltérő formátumban, egy második sorozat is indul, amely eddig publikálatlan építészettörténeti forrásanyagokat, összefüggő dokumentumokat kíván megjelentetni. Az első kötet, Pierre Vago önéletrajza, karácsonykor kerül a könyvesboltokba *Egy intenzív élet címen*. A könyv két éve jelent meg franciául, a 2002 januárjában 92 évesen elhunyt szerző sajnos nem érthette meg, hogy könyve anyanyelvén is megjelenik, a francia kiadáshoz képest jelentősen bővített képanyaggal. A kötet Le Corbusier-vel foglalkozó fejezetének egy részletével szeretnénk felhívni a könyvre az érdeklődők figyelmét.

Furcsa, hogy Ernesto Rogers, az egyébként annyira éles szemű kritikus azt írta: Perret igazi folytatói nem azok, akik őt utánozzák (ami egyébként igaz), hanem azok, akik, mint Le Corbusier és Mies van der Rohe, kialakították a konstruktív őszinteség stílusát. Ha van olyan építész, aki egyáltalán nem foglalkozott a konstruktív őszinteséggel, akkor Le Corbusier az. Bármit mondott vagy írt is erről, semmi más nem számított neki, csak a forma. Egész életműve ezt bizonyítja, mint számos írása is, melyekben egyébként egymásnak homlokegyenest ellentmondó állításokat találhatunk.

A formalizmus minden tervén kiütöközött, és gőgösen elutasított minden funkcionális és konstruktív megfontolást, ezt utólag megpróbálta indokolni, de a magyarázataiban maga sem hitt. 1933-ban együtt néztük meg a párizsi egyetem svájci pavilonját. Néhány válaszátl elállt a lélegzetem. Az üvegezett homlokzat mögött, a hallgatók szobáiban fullasztó volt a hőség, pedig még csak tavasz volt. Mi lesz itt nyáron? – *Menjenek el üdülni!* A szobák közötti válaszfal, melyre úgy tűnt, nagyon büszke, húsz centiméterre az üvegfaltól megszakadt, és egy vékony fémlemez váltotta fel, amire azért volt szükség, hogy semmi ne törje meg az üvegezett homlokzat folytonosságát. Emiatt viszont mindent hallani lehetett, ami a szomszéd szobában történik. – *Ez miért probléma?* Mi történik, ha egy hallgató megbetegszik? – *Menjen kórházba!* A biztonsági őr földszinti szállása a padlótól a plafonig üvegből készült, beleértve a mosdót is. – *Tegyen fel függönyt!* Ezzel szemben a konyhának és a kiszolgáló helyiségeknek egyetlen ablakuk sem volt, hogy ott semmi ne törje meg a fal síkját. Azért, hogy kialakíthassa a telített és üres részek játékát, a legfelső emelet szobái nem a kertre nyíltak, hanem egy vak homlokzat mögött egymásra néztek, s alig néhány méter választotta el őket egymástól.

Marseille-i lakóházát mindenki ismeri, Le Corbusier az Unité d'habitation de grandeur conforme (megfelelő méretű lakóegység) nevet adta neki, de mi minek felel meg? A L'Homme et l'Architecture (Ember és építészet), Corbu házi lapja, melyet André Wogenscky szerkesztett, 1947-es különszámában szelvény-hosszában elmagyarázta. Két oldal terjedelmű, módfelelt tudományos cikket szentelt az árnyékolószerkezet indoklásának, amely nem más, mint három vízszintes betonlap. Véletlenül

éppen ott voltam, amikor Corbu megtekintette a készülő épületet. Megmutatták a korlát és az árnyékoló egy az egyes makettjét. Corbu látta, hogy nem szépek, és azonnal döntött, hogy el kell hagyni az egyik vízszintes lapot, s egyáltalán nem érdekelték az állítólagos tudós számítások, amelyek a létét megindokolták. Igaza volt. Csakhogy ez azt bizonyítja, hogy a funkcionális, technikai, szociológiai és minden más megfontolás csak az írásaiban kapott szerepet, alibi volt, utólagos magyarázat. A meghatározó szempontok esztétikai jellegűek voltak. Még a technikai megoldásokra is ez vonatkozott. Pinsard, aki sokat dolgozott a dominikánusoknak, megmutatta nekem az arbesle-i zárda tervének másolatát. Ezen be voltak jelölve a belső részletek, s egy megjegyzés is állt rajta Le Corbusier keze írásával: *Oda kell erősíteni, mindegy, hogyan.*

A *L'Architecture d'Aujourd'hui* különszámában, amely Le Corbusier-ről szólt, megjelent egy nagyon jellemző történet: munkások javították éppen a rue Nungesser és rue Coli épületének egyik erkélyét. Le Corbusier így szólt Jeanneret-hez: *Húsz évvel ezelőtt azt mondtad, hogy ez az erkély nem fogja kibírni. Tényleg nem bírta sokáig!*

Le Corbusier ritkán jelent meg az építkezéseken. Annak a két háznak az építésénél, melyeket 1927-ben emeltek a stuttgarti Weissenhof Siedlungban, távolmaradásával hívta fel magára a figyelmet. Munkatársát, a fiatal Alfred Rothot küldte ki az építkezésre. Ő mesélte, hogy mennyire magára volt utalva: a párizsi műterembe címzett kérdései válasz nélkül maradtak, a megígért iratok soha nem érkeztek meg. A berendezést, melyet a rue Sèvres-en kellett volna megtervezni, Roth volt kénytelen kutyafuttában megrajzolni (igaz ez néhány olyan bútorra is, melyeket később Le Corbusier-nek tulajdonítottak). Egy kiadó felkérte a mestert, hogy készítsen elő egy kiadványt a villáiról. Le Corbusier elfogadta a felkérést, és Rothra bízta, hogy foglalkozzon a feladattal. Ő fogalmazta meg a szöveget, és ő rajzolta meg azokat a kitűnő vázlatokat is, melyeket később szintén Corbu-nak tulajdonítottak.

Tagja voltam a Berlin központjának rendezésére kiírt pályázat zsűrijének, amelyen Le Corbusier is részt vett. Tervét – teljes joggal – nem díjazták, pedig Walter Gropius és Alvar Aalto is tagja volt a zsűrinek. Néhány hónappal később a *L'Architecture d'Aujourd'hui* rajzokat kért tőle. Azt válaszolta André Blocnak, hogy mivel Pierre Vago szerint az, amit ő csinál, nem érdekes, soha semmit nem ad a lapnak. Bloc dühöngve adta oda nekem a levelet, amelyre én válaszoltam. Felhívtam rá a figyelmét, hogy én csak egy voltam a zsűri kilenc tagja közül. Hozzátettem azt is, hogy ha valaki részt vesz egy pályázaton, szembe kell néznie azzal a veszéllyel, hogy a zsűrinek nem tetszik a terve, vagy hogy tetszik, de vannak nála jobbak. Le Corbusier nem válaszolt, ám elküldte a kért rajzokat.

Le Corbusier nagyon jól tudta, milyen hasznosak számára a különböző csoportok és a sajtó, ha hirdetni akarja

a gondolatait. A CIAM és a CIRPAC mellett ott volt még az ASCORAL (*Association des constructeurs pour une rénovation architecturale* – Építők Szövetsége az Építészet Megújulásáért), melyet Le Corbusier 1945-ben alapított, továbbá az ATBAT (*Atelier des bâtisseurs* – Építők Műhelye). Ezek a csoportok rövid életűek voltak, hiszen túl szorosan kötődtek Le Corbusier személyéhez, ha első osztályú építésszek voltak is a tagjai, ugyanúgy, mint a CIAM-nak. A közvélemény Le Corbusier-vel azonosította őket. (Ugyanígy – csak hogy tévesen – Le Corbusier-nek tulajdonították az Athéni Chartát, melyet 1933-ban fogalmaztak meg, de csak akkor vált ismertté, miután Le Corbusier kiadta egy erősen átdolgozott változatát, amelyet 1941-ben Jeanne d'Aubigny bárónővel közösen készített, és amely 1942-ben, a német megszállás alatt jelent meg Párizsban.)

A másik képesség, amellyel rendelkezett, a jelszavak, az éles megfogalmazások, az ismétlések és elemi erejű kijelentések iránti érzéke. Pályafutása során gyakran, s látható sikerrel élt e képességével. A lakógép, a Sugárzó város, a Citrohan-ház, a Szomszédsági terv (*Plan voisin*), a Megfelelő méretű lakóegységek, a Kimondhatatlan tér (*Espace indicible*), a Művészetek szintézise, a Modulor – megannyi szellemes ötlet, melyek mindig célba találtak.

Le Corbusier-re is illik, amit Bruno Walter mondott Gustav Mahlerről: *Az olyan férfi, aki hatalmas képességeit az alkotó erőfeszítésre koncentrálja, a mindennapi életben nem tudja magát szigorú etikai elveknek alávetni.* Egy jellemző példa a sok közül Jean-Louis Cahen beszámolójából: Le Corbusier kedvét leli benne, hogy átírja a Szovjetek palotájának történetét... megfigyelik az egymást követő három pályázatról... Azt írja: *„Olyan lelkes meglepéssel fogadták javaslatomat, hogy a Szovjetunió kormánya 1929-30-ban megbízott, készítsem el a Szovjetek palotájának tervét, mellyel az öt éves tervet szándékozták megkoronázni... Tervem egyöntetű elismerést aratott Moszkva dolgozóinak körében... Tudomásomra hozták, hogy már döntés is született a megvalósításról...”*

Le Corbusier-t és Pierre Jeanneret-t valójában csak az első megbeszélésre hívták meg, melynek célja a pályázat előkészítése volt, s rajtuk kívül még nyolc külföldi és három szovjet építész is részt vett rajta. A 3000 dollárról szóló szerződést 1931. október 7-én írták alá. Decemberben Le Corbusier elküldött egy teljes tervsorozatot, 20 metszetet, majd később egy filmfelvételt a maketről. 1932-től kezdve a *Pravda* elfogadhatatlannak nevezte a tervet. Februárban a hivatalos tájékoztatási iroda, a TASZSZ szintén elutasította. Le Corbusier érezte, hogy veszített, és hosszasan panaszkodott egy 1932. március 13-án Lunacsarszkijhoz írt levelében, aki szintén elutasította. Ösztönzésére a CIAM – eredménytelenül – két táviratot is küldött Sztálinnak. Moszkvában új szelek fújtak, és leghűségesebb csodálói is elfordultak Le Corbusier-től. Hogyan lehet ennyire megszépíteni a valóságot? Le Corbusier 1935 októberében járt először az Egyesült Államokban. Nyilatkozatában, melyet a *New York Herald Tribune*-nak tett, kijelentette, a szovjet kormány megbízta Nagy-Moszkva tervének elkészítésével!

Nem volt adakozó, sem anyagi, sem érzelmi értelemben. Gyakran panaszkodott pénzügyi nehézségei miatt, s elszántan és hatékonyan védte az érdekeit. André Bloc több művét is kiadta abban az időszakban, amikor a sajtó még nem őt tekintette a világ legnagyobb

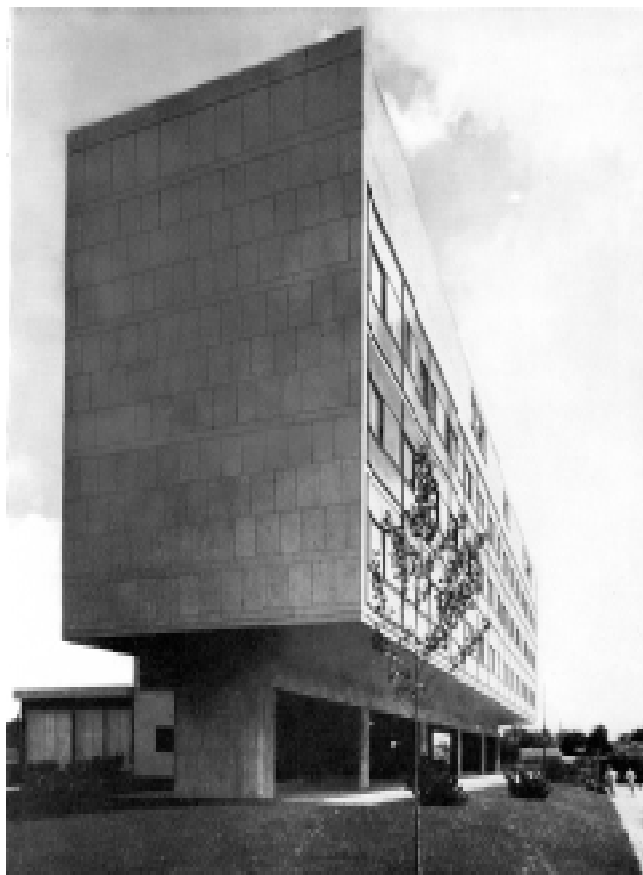

Párizs, a svájci pavilon az Egyetemvárosban; elülső és hátsó homlokzat

Corbusier ekkor azt követelte, hogy rendezzék az eltűnt kiadványokra vonatkozó szerzői jogi kérdéseket. A vérig sértett Bloc soha nem bocsátott meg neki.

Mindenkor bőséges, szakképzett munkaerő áll rendelkezésére, számos fiatal építész kereste fel a világot minden részéről, hogy abban a megtiszteltetésben részesülhessen, hogy a rue Sèvres-en dolgozhat (ami persze nem volt rossz ajánlólevél). Le Corbusier csak keveseknek fizetett, és nekik sem sokat. Így nem csoda, hogy sok olyan tervet készíthetett, melyeket soha nem fizettek ki.

Nem becsülte sokra azokat, akik feláldozták érte magukat. Közönyösen beszélt legtehetségesebb és legodaadóbb tanítványairól is, olykor pedig jogosulatlan megvetéssel. Otto Bartning mesélte egyszer felháborodva, hogy amikor felvetette, André Wogenscky milyen tevékeny részt vállalt a berlini Unité kivitelezésében, Le

Marseille, a lakóház külső részlete és egy nappali szobája konyhával

olasz híveinek csoportja meghívta Corbu-t Olaszországba abban a reményben, támogatni fogja, hogy egy nagyiparos jelentős munkával bízza meg őket. Ernesto Rogers mesélte, milyen csalódásban volt részük a CIAM lelkes híveinek, amikor megtudták, hogy mesterük önmagát ajánlotta a megbízónak!

Nem tudom, volt-e egyáltalán, akinek megkegyelmezett, legyen bár építész, festő vagy szobrász. Az idős Perret-vel kivételt tett, de vele is csak fenntartással. Bár mérhetetlenül sok csodálója, hogy ne mondjam, imádója volt, Corbu magányosan élt, s azzal vértette fel magát, hogy mindenkit megvetett, és megingathatatlanul hitt felsőbbrendűségében és csálhatatlanságában. Sok barátja volt, ha elfogadjuk, hogy a barátság lehet egyirányú. Úgy gondolom, érzelmileg csak feleségéhez, Yvonne-hoz kötődött. Csak egyszer láttam elérzékenyülni, mikor a felesége meghalt. Yvonne igazán festői személyiség volt: sem különösebben csinos, sem igazán vonzó, de egy drága, arany szívű asszony! Erőteltjes déli akcentussal beszélt, mindig őszintén kimondta, amit gondolt, és józan ésszel áldotta meg a sors. Nagy rokonszenvet éreztem iránta, aki szinte groteszk módon ellentéte volt hírneves férjének.

Urbain Cassan egyetlen Le Corbusier-vel közös vacsorája másnapján elmesélte, hogyan folyt le az este Corbu-éknál. A mérnök és építész Cassan hosszú éveken keresztül hűséges és hatékony munkatársa volt Raoul Dautrynak az Állami Vasutaknál, később a Fegyverkezési Minisztériumban, végül az Újjáépítési Bizottságban. A felszabadulás után Dautry lett az újjáépítési miniszter, őt pedig megtette jobbkezének. Cassan Le Corbusier-t is be akarta vonni az újjáépítésbe. Felhívta telefonon, hogy megbeszéljen vele egy találkozót. Szokásával ellentétben, Corbu meghívta magához vacsorára. Véget nem érő beszélgetésbe kezdtek az építészeiről, ám valójában csak Le Corbusier beszélt. Eközben – mesélte Cassan – egy asszony megterítette az asztalt. Kis idő múlva tálalt, s én

meglepődtem, hogy ő is asztalhoz ül, mert bejárónőnek néztem. A vacsora alatt továbbra is az építészeiről beszélgettünk. Az asszony egy szót sem szólt, megelégedett annyival, hogy behozza a tálakat, majd leszedje az asztalt. Azt gondoltam, biztos süketnéma. A vacsora után tovább társalogtunk. Az asszony váratlanul felállt, és erős déli tájszóval felkiáltott: „Ó! A falra tudnék mászni az örökös építészeiről!” – azzal kiviharzott a szobából.

Le Corbusier is kedvelte a női társaságot. Futó kalandokon kívül több tartós kapcsolatáról is tudunk. Candilis, aki több évig élt Corbu közelében, önéletrajzában diszkréten kezeli ezt a kérdést, pedig egyik megbízatása abban állt, hogy fedezze a mester imádóinak visszavonulását, amikor Yvonne asszony váratlanul megjelent a műteremben.

Nem az a céltom, hogy befeketísem a kortárs építészet egyik legnagyobb zsenijéről kialakult képet, éppen ellenkezőleg, a magántörténelem révén válik emberibbé és rokonszenvesebbé is. A feltétel nélkül mellette és a fanatikusan vele szemben állók között – ahogy Candilis emlegeti őket – marad még hely a derús történész és az elfogulatlan kritikus számára, akik még tartoznak hiteles életrajzával. Candilis túl szorosan kötődött a Sugárzó város kalandjához, ami nagyobb lelkesedéssel töltötte el a fiatal görög építészt, semhogy tárgyilagosan tudna beszélni róla. Rogelio Salmona, kolumbiai építész, aki 1948-ban dolgozott a rue Sèvres-en, így számolt be kiábrándultságáról Frédéric Edelman-nak 1981-ben: Le Corbusier-t nagyon ritkán láttuk a műteremben. Vázlatai már hosszú ideje készen álltak. Nem foglalkoztunk sem a helyszínnel, ahol építeni fogunk, sem a körülményekkel. Ha kérdeztünk tőle valamit, azt felelte: Hiszen ezt megtalálja az *Oeuvre complete* (Összes műveim) harmadik vagy negyedik kötetében... Nem szerettem kutakodni, és vitázni sem lehetett vele az elképzeléseinkről. Amikor a fiatal Claude Parent a *L'Architecture d'Aujourd'hui*-ben hangot mert adni annak, amit egyébként egész nemzedéke gondolt az elhunyt mester egyes elméleteiről és bizonyos műveiről, általános felzúdulást váltott ki. Önéletrajzában (*Un homme et son métier* – Egy férfi és hivatása) így ír erről: A *L'Architecture d'Aujourd'hui szerkesztőbizottságában helyet foglaló építészek úgy érezték, mintha pofon vágtam volna őket, amikor meg mertem kérdezőjelezni Le Corbusier várostervezési elméletét... Fegyelmi vétség miatt kellett megjelennem a bizottság előtt, melynek teljes jogú tagja voltam... Kollégáim törvényt ültek felettem, sorjában mindegyikük a legszigorúbban elítélt, és kétségbe vonta szándékaim tisztaságát és szellemi integritásomat. Ez túl ment minden batáron. Vádlott voltam, akire le kellett sújtani, áruló, gyilkos. Sarokba szorítottak és csak Pierre Vago kelt védelmemre, illetve Fayeton, aki nem ismerte el a bizottság jogát, hogy bíraskodjon fölöttem.*

Ha valaki bírálni meri az Athéni Chartát – hiába diktálja is ezt a gyakorlat és a nyilvánvaló igazság –, az még ma is harcba hívja a nagy építész feltétlen híveit, akik szentségtörést kiáltanak. Engem is fenyeget a kiátkozás veszélye, amiért Le Corbusier-t kritizálni mertem. Ugyanakkor manapság divatba jött az is, hogy ócsárolják Le Corbusier-t, s minden, a második világháború után született vitatható épületért őt, illetve az Athéni Chartát tegyék felelőssé. Ez tökéletesen igazságtalan. Mindenesetre mulattató, hogy most gyakran éppen nekem kell ennek az építészóriásnak a védelmére kelnem.

(Bereczky Péter fordítása)